

Μάθημα 13^{ον}

Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

«'Απρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διὰ παντός»
(Πράξ. κδ', 16).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

1. Εἰσαγωγή. Τὸ ἀναπαυτικώτερον προσκέφαλον δι' ὕπνον ἀτάραχον.

2. Ἡ ἐννοια τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Ἡ ἐντὸς ἡμῶν φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Μαρτυρίαι τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Πολυβίου, τοῦ Κάντ, τοῦ Ἀπ. Παύλου.

3. Οἱ ἔλεγχοι καὶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως. Τὸ μαγικὸν δακτυλίδιον. Ἡ συνείδησις ὡς ἐσωτερικὸς δικαστής. Οἱ ἔλεγχοι τῆς συνειδήσεως ὡς ἀντίδρασις τοῦ πνευματικοῦ ὀργανισμοῦ. Αἱ Ἐρινύες. Περιγραφή τοῦ Οὐγκώ. Τὰ ἔργα τοῦ Σαίξπηρ καὶ τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Ἡ μαρτυρία τῆς ψυχιατρικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐκ τῆς ἐνοχῆς ἀγωνία.

4. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως. Μαρτυρίαι τοῦ Ἀπ. Παύλου, τοῦ Λίνκ, τοῦ Χάντφιλντ, τοῦ Λέχλερ.

5. Ἡ ὑγιὲς καὶ πεφωτισμένη συνείδησις ἀντιτάσσει πάντοτε τὸ «Ὅχι» εἰς τὸ ποικιλόμορφον κακόν. Ἡ συνείδησις εἶναι ἡ πυξίς τοῦ βίου. Ἡ συνείδησις πρέπει νὰ φωτίζεται διὰ τοῦ χριστιανικοῦ φωτός.

6. Πρακτικὴ ἐφαρμογή. Τὸ παράδειγμα τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κοππέ.

1. Εἰσαγωγή.

Οἱ Βασιλεῖς τῆς ἀρχαίας Περσίας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἀτάραχον ὕπνον, ἐτοποθέτουν ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των χιλιάδας χρυσῶν ταλάντων. Ὁ αἰμοβόρος αὐτοκράτωρ Καλιγούλας, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας εἰς τὸν ὕπνον του, ἐκτὸς τῆς νυκτερινῆς φρουρᾶς του ἐχρησιμοποιοῖ αἴγρια θηρία, τὰ ὅποια ἐφρούρουν τὴν εἰσοδὸν τοῦ κοιτῶνός του. Ὁ στρατηγὸς Ἀρτέμων συνήθιζε νὰ κρεμᾷ κατὰ τὴν νύκτα ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του τὴν ἀσπίδα, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας.

Ἀλλὰ μάταιαι προφυλάξεις! Τὸ ἀναπαυτικώτερον προσκέφαλον καὶ ὁ ἀσφαλέστερος φρουρὸς εἶναι ἄλλος. Εἶναι ἡ καλὴ μαρτυρία καὶ ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως. Ἀληθῶς τὰ μέγιστα συντελεῖ εἰς τὴν ἐπίγειον εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὑγιὲς συνείδησις¹.

2. Ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως.

Ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι πανανθρώπινον φαινόμενον. Ἐκαστος αἰσθάνεται νὰ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς του ἀσίγητος φωνὴ νόμου, ὁ ὅποιος, τρόπον τινὰ βαθυχάρακτος εἰς τὰς πλάκας τῆς καρδίας, ἀπὸ ὑψηλοῦ τινὸς Σινᾶ ἐντέλλεται τὰ πρακτέα καὶ τὰ φευκτέα (Ρωμ. β', 14 - 15)². Ἐκαστος φέρει ἐντὸς αὐτοῦ τὸ κριτήριον· καὶ τὸ κριτήριον εἶναι ἡ συνείδησις, ἡ ὁποία εἶναι φωνὴ ἱερὰ καὶ ἐπιβλητικὴ, δικαστὴς αὐστηρὸς καὶ ἀδέκαστος, σύμβουλος, ἀλλὰ καὶ τιμωρὸς συγχρόνως. Ὁ Θεὸς λοιπὸν πρὸ τοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Νουμᾶ καὶ τοῦ Κομφουκίου ἐνέγραψεν εἰς τὴν καρδίαν μας τὸν ἐμφυτον ἠθικὸν νόμον³.

Ἐκ τοῦ ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκομένου μαθήματος τῆς «Χριστιανικῆς Ἠθικῆς» εἶναι γνωστὰ αἱ περὶ τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου μαρτυρίαι τῆς πανανθρωπίνης συνειδήσεως. Ὑπενθυμίζομεν μερικὰς ἐξ αὐτῶν. Ὁ Εὐριπίδης ἐμφανίζει τὸν Μενέλαον νὰ ἐρωτᾷ τὸν μητροκτόνον Ὀρέστην «Τί χρῆμα πάσχεις; Τίς σ' ἀπόλλυσι νόσος; » καὶ ὁ Ὀρέστης ἀπαντᾷ : «Ἡ ζύνεσις (= ἡ συνείδησις), ὅτι οἶδα δεινὸν εἰργασμένος»⁴. Κατὰ τὸν Μένανδρον «βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις Θεός»⁵. Καὶ κατὰ τὸν ἱστορικὸν Πολύβιον «οὐδεὶς οὕτως οὔτε μάρτυς ἐστὶ φοβερός, οὔτε κατήγορος δεινός, ὥς ἡ σύνεσις ἡ ἐγκατοικοῦσα ταῖς ἐκάστων ψυχαῖς»⁶.

1. Κ. Κούρκουλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 56, 163.

2. Γρ. Παπαμιχαήλ, Ἀπολογητικὴ, Ἀθῆναι 1928, σελ. 104.

3. Κωνστ. Καλλινίκου, Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, σελ. 104.

4. Εὐριπίδου, Ὀρέστης, στίχ. 396.

5. Μενάνδρου, Μονόστιχοι γινῶμαι, σ. 654 καὶ 597.

6. Πολύβιου, Ἱστορία, 18, 26, 13. ΕΚ, σελ. 193.

Καὶ ὁ μέγας γερμανὸς φιλόσοφος Κάντ ἔλεγε χαρακτηριστικῶς : «Δύο πράγματα γεμίζουν τὴν καρδίαν μὲ πάντοτε νέον καὶ αὐξανόμενον θαυμασμόν καὶ εὐλάβειαν, ὅσον βαθύτερον καὶ διαρκέστερον ἀσχολεῖται μὲ αὐτὰ ὁ στοχασμός : ὁ ἑναστρος οὐρανὸς ὑπεράνω ἡμῶν καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος ἐντὸς ἡμῶν»¹. Ὑπεράνω ὅμως ὅλων τούτων τῶν μαρτυριῶν καὶ ὁμολογιῶν περὶ τῆς συνειδήσεως ἵσταται ἡ βεβαίωσις τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὕτως ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει κατηγορηματικῶς : «Ὅταν ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως...» (Ρωμ. β', 14 - 15).

3. Οἱ ἔλεγχοι καὶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως.

Εἷς θρυλὸς ἀναφέρει, ὅτι εἷς μάγος ἐχάρισεν εἰς ἕνα βασιλέα ἐν πολύτιμον δακτυλίδιον, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ιδιότητα νὰ συστέλλεται καὶ νὰ προξενῇ φοβεροὺς πόνους εἰς τὸν βασιλέα, ὅταν οὗτος ἐλάμβανεν ἐσφαλμένην ἀπόφασιν ἢ ὅταν οὗτος ἐσκέπτετο ἢ ἔπραττε κακὸν τι. Τοιοῦτον οἰονεῖ δακτυλίδιον εἶναι ἡ συνειδήσις μας. Αὕτη εἶναι ἐν δικαστήριον, πού συνεδριάζει εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς μας ἡμέραν καὶ νύκτα. Ὡς λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «οὐκ ἔστι δικαστὴς οὕτως ἄγρυπνος, οἷον τὸ ἡμέτερον συνειδός»².

Ὡς ὀρθῶς ἔχει παρατηρηθῇ, ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν τοῦ ἀνθρώπου, συμβαίνει κατ' ἀναλογίαν καὶ εἰς τὸν ψυχικόν. Ἐφ' ὅσον π.χ. εἴμεθα ὑγιεῖς, ἔχομεν τὸ αἶσθημα τῆς εὐεξίας. Ὅταν ὅμως εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν ὀργανισμόν μας τὸ μικρόβιον οἰασδῆποτε ἀσθενείας (γρίππης, τύφου, πνευμονίας κ.λ.π.), ἐκτὸς τῆς καχεξίας, πού αἰσθανόμεθα (κομάρα, ἀναρεξία κ.λ.π.), ὑπάρχει κάποιος δείκτης, ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ περὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ μικροβίου. Καὶ ὁ δείκτης αὐτὸς εἶναι ὁ πυρετός. Ὁ πυρετὸς δὲν εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἡ νόσος, ἀλλ' εἶναι

1. Joh. Hessen — Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 64.

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Λόγος Δ', εἰς παραβολὴν πλουσίου καὶ Λαζάρου.

ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ὀργανισμοῦ ἐναντίον τῶν ἀνεπιθυμήτων ἐπισκεπτῶν, τῶν μικροβίων. Τὰ αὐτὰ ὅμως συμβαίνουν καὶ εἰς τὸν ψυχικόν μας ὀργανισμόν, εὐθὺς ὡς εἰσχωρήσῃ τὸ μικρόβιον οἰασδῆποτε κακίας καὶ ἁμαρτίας. Πυρετὸς ἐν προκειμένῳ εἶναι οἱ ἐλεγχοὶ τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνειδήσις δηλαδή, ἀντιδρῶσα κατὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς παραβάσεως τοῦ καθήκοντος, ζητεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτήν. Ἐκδήλωσις δὲ οὕτως εἶπεῖν τῆς τοιαύτης ἀντιδράσεως εἶναι οἱ ἐλεγχοί της¹. Ἀληθῶς «θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν» (Ρωμ. β', 9 - 10).

Προσωποποιήσις ἀκριβῶς τῶν τύψεων καὶ ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως ἦσαν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν μυθολογίαν αἱ Ἑρινύες, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζοντο ὡς δαίμονες πτερωτοί, ποὺ «εἶχαν δέρμα μελανὸν καὶ ἐφοροῦσαν ἐνδύματα πλατεῖα τοῦ ἰδίου χρώματος. Τὰ μαλλιά των ἦσαν ἀνακατεμένα μὲ φίδια. Ἐκρατοῦσαν πότε δᾶδα, πότε μαστίγιον»².

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὑπὸ κλασσικῶν ἔργων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας περιγραφὴ τοῦ ψυχικοῦ μαρτυρίου, τὸ ὁποῖον δημιουργοῦν αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως. Ὁ Βίκτωρ Οὕγκω λ.χ. εἰς τοὺς «Ἀθλίους» του περιγράφει ψυχολογικώτατα τὴν ταράχην καὶ τὴν πάλην τῆς συνειδήσεως ἐνὸς ἐγκληματίου : «Ἐξήτασε τὴν θέσιν του καὶ τὴν βρῆκε ἀφάνταστη, τόσο ἀφάνταστη, ὥστε σηκώθηκε καὶ κλείδωσε ἀπὸ μέσα τὴν πόρτα του, γιατί τὸν ἐπιασε τρομερὴ ἀνησυχία. Φοβόταν μὴν μπῇ κανένας! Τοῦ φαινόταν πῶς κάποιος μποροῦσε νὰ τὸν ἰδῇ. Ποιός; Ἀλλοίμονο! Ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ κρατήσῃ ἔξω, ἦτο μέσα. Ἐκεῖνος, πού ἤθελε νὰ μὴ τὸν βλέπῃ, τὸν ἐβλεπε. Ἡ συνειδήσις του. Ἡ συνειδήσις του, δηλαδή ὁ Θεός, πού ἔδωσε τὴ συνειδήσιν».

Καὶ ὁ Σαίξπηρ εἰς τὰ ἔργα του τονίζει, ὅτι οἱ ἐγκληματίαι δὲν δύνανται νὰ νεκρώσουν ἢ ἔστω νὰ καταπνίξουν ἢ νὰ κατα-

1. ΘΚ², σελ. 155.

2. Jean Richerpin, Ἑλληνικὴ μυθολογία, τόμ. Α', ἐκδ. οἶκος «Βιβλος», σελ. 451.

σιγάσουν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως. Δι' αὐτοὺς γράφει εἰς τὸν
 "Αμλετ :

«Τὸ ἐγκλημα κι' ἡ γῆ ἂν τὸ πλακώσῃ
 Θὰ ἔλθῃ ὥρα ἀπὸ τῆ γῆ στὸ φῶς νὰ ξεφυτρώσῃ»¹.

Γενικῶς ἡ ἀγριότης τῆς σαιξπηρικῆς τραγωδίας θεωρεῖται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν μελετητῶν της ἡ ἐκφρασις τῆς τυραννίας τῆς ἀμαρτίας, ποὺ ἐξευτελίζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιθέσεως τῆς συνειδήσεως πρὸς αὐτήν. "Όταν ὁ μελετητὴς τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σαίξπηρ ἔχῃ αὐτὸ ὑπ' ὄψιν, «δὲν ἀπορεῖ τότε γιὰτὶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴν κόλασι ζῇ μέσα σ' αὐτὲς τὶς ἄγριες τραγωδίες, γιὰτὶ τὸ φάντασμα τῆς δυστυχίας φτερουγίζει παντοῦ, γιὰτὶ εἶναι τόσο σκοτεινιασμένες κι' ὁλόμαυρες οἱ ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ αὐτοκτονοῦν ἢ τρελλαίνονται ἀλλεπάλληλα, γιὰτὶ τὸσον ἀπαίσιιοι φόβοι τριγυρίζουν στὴ σκοτεινιασμένη ἀτμόσφαιρα, ἑτοιμοὶ νὰ ξεσπάσουν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ»².

Καὶ ὁ μέγας ὀρθόδοξος ῥῶσος λογοτέχνης Ν τ ο σ τ ο γ ι έ φ σ κ υ εἰς τὰ ἔργα του δίδει θαυμασίας περιγραφὰς τῶν τύψεων καὶ ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως. Π.χ. ὁλόκληρον τὸ ἔργον του «Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία» παρουσιάζει τὴν ἐσωτερικὴν πάλην, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ συνείδησις εἰς τὸν ἥρωα τοῦ ἔργου Ρασκόλνικωφ. Καὶ τὸ ἔργον του «Οἱ δαιμονισμένοι» παρουσιάζει τὸν ῥόλον, τὸν ὁποῖον παίζει ἐντὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος τοῦ ἔργου Σταυρόγκιν ἡ συνείδησις, ἥτις τὸν μαστίζει ἀνηλεῶς.

Εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς καθ' ἡμέραν πείρας καὶ τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας περὶ τῆς δυστυχίας, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ τεταραγμένη συνείδησις, προστίθεται σήμερον καὶ ἡ μαρτυρία τῆς ψυχιατρικῆς ἐπιστήμης, ἥτις τονίζει, ὅτι μία τῶν κυρίων αἰτιῶν τῶν ψυχονευρώσεων εἶναι ἀκριβῶς τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς. Ὁ διαπρεπὴς γερμανὸς νευρολόγος καὶ ψυχίατρος Alfred Lechler (Λέχλερ) εἰς τὸ βιβλίον του «Ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν ἀγωνία» περιγράφει τὴν ψυχικὴν ἀγωνίαν, ἥτις, πρὸς τοῖς ἄλλοις, δημιουργεῖ-

1. ΕΚ, σελ. 194.

2. «Ἀπὸ τὴν ἀγριότητα τῆς σαιξπηρικῆς τραγωδίας», περιοδ. «Ἀκτῖνες», ἔτος 1939, σελ. 18.

ται καὶ ἐκ τῆς ἐλεγχούσης συνειδήσεως. Ἡ ἀγωνία αὕτη, ὡς λέγει, «κυριεύει ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο. Ὁλόκληρη ἡ ψυχικὴ ζωὴ ἕως τὸ βάθος μπορεῖ νὰ ἀναμοχλευθῇ ἀπ' τὴν ἀγωνία. Διέγερσις καὶ ἐρεθισμός, ἐσωτερικὴ καταπίεσις καὶ ἀβεβαιότης, ἔλλειψις ἀποφασιστικότητος καὶ συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς, ἔλλειψις κοινωνικότητος καὶ ἀνθρωποφοβία, ἀμφιβολία καὶ κόρος ἀπ' τῆ ζωῇ μποροῦν νὰ συνοδεύουν συχνὰ τὴν ἀγωνία. Αὕτη καταδιώκει τὸν ἄνθρωπον ἀκόμη καὶ ὡς τὰ ὄνειρά του καὶ τοῦ διαταράσσει συχνὰ τὸν ὕπνον του. Ἀκόμη καὶ τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα καὶ τὸ νευρικὸ σύστημα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐπηρεάζονται ποικιλοτρόπως στὴ λειτουργία τους ἀπ' τὴν ἀγωνία, πρὸ πάντων ἡ καρδιά, τὸ στομάχι καὶ τὰ ἔντερα, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ σύστημα τῶν ἐσωτερικῶν ἐκκρίσεων μὲ τὶς σπουδαῖες διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ σώματος λειτουργίες του. Ἔτσι μποροῦν νὰ δημιουργηθοῦν χλωμάδα, ἰδρώτας, τρεμούλα καὶ ἄλλες σωματικὲς διαταραχές, πού βλάπτουν σοβαρὰ τὴν ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀφαιροῦν τὴν εὐεξία του»¹.

Ἡ ἐκ τῆς ἐνόχης τῆς ἀμαρτίας ἀγωνία αὕτη εἶναι τόσον παλαιά, ὅσον καὶ ἡ ἀνθρωπότης. Ἦδη ἡ πρώτη πτώσις τοῦ ἀνθρώπου ἐδημιούργησεν ἐντὸς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγωνίαν (Γεν. γ', 10). Ἡ ἀγωνία γίνεται ἀκόμη μεγαλυτέρα, ὅταν ὑπάρχῃ συναίσθησις τῆς παγγνωσίας καὶ πανταχοῦ παρουσίας τοῦ Θεοῦ. «Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν Σου ἐποίησα» (Ψαλμ. ν', 6), ἔλεγεν ὁ Δαβίδ. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἐκφύγῃ «ἀπὸ τοῦ προσώπου» τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. ρλγ', 7-8). Τὸ ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἐνόχου συνειδήσεως ἀγωνία δημιουργεῖ καὶ σωματικὰς βλάβας φαίνεται εἰς τὸν λα΄ Ψαλμὸν τοῦ Δαβίδ, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτος λέγει : «Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν· ὅτι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐβαρύνθη ἐπ' ἐμέ ἡ χεὶρ σου, ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐμπαγῆναί μοι ἄκανθαν»².

1. Alfred Lechler, Ἑλεύθεροι ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν, μτφρ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἐκδόσεις Κ. Κακουλίδου, Ἀθῆναι, σελ. 7 - 8.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22 - 23.

4. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως.

Ἐάν, ὅπως εἴπομεν, «θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν», ἀντιθέτως «δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν» (Ρωμ. β', 9-10). Πράγματι! Ἡ ἀγαθὴ συνείδησις παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον «τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν» (Φιλιπ. δ', 7).

Προϋπόθεσις ἀκριβῶς τῆς ἐπιγείου εὐτυχίας ἐνὸς ἐκάστου ἐξ ἡμῶν εἶναι τὸ νὰ ἔχωμεν «ἀπρόσκοπον συνείδησιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διὰ παντός» (Πράξ. κδ', 16) καὶ τὸ νὰ δύναται ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ ἐπαναλάβῃ μετὰ τοῦ Ἀπ. Παύλου «Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας» (Πράξ. κγ', 1).

Εἰς τὴν γαλήνευσιν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην σπουδαίως συντελεῖ ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἰδίᾳ ἡ χριστιανικὴ ζωὴ. Πρὸ πάντων ἡ μετάνοια, τὴν ὁποίαν συνιστᾷ ὁ Χριστιανισμός, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἰσορροπίαν καὶ γαλήνην καὶ νὰ γαληνεύσῃ τὴν τεταραγμένην συνείδησιν. Ὁ Λίνκ (Link), καθηγητὴς τῆς Ψυχολογίας καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ψυχολογικοῦ Κέντρου τῆς Νέας Ὑόρκης, τονίζει τὰ ἑξῆς : «Ἡ ψυχολογία μοῦ ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ Θρησκεία... εἶναι τὸ μέσον τῆς εἰρηνεύσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, παλαιόντος ὑποσυνειδήτως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του»¹. Καὶ ὁ ψυχολόγος Χάντφιλντ (Hadfield), διευθυντὴς Νοσοκομείου ἐν Ὁξφόρδῃ, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Ἡ ψυχολογία τῆς δυνάμεως», γράφει : «Ὁμιλῶν ὡς ἐρευνητὴς τῆς ψυχοθεραπευτικῆς, ἥτις, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν συσχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν Θεολογίαν, ἐπείσθην ἀκραδάντως, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι μία τῶν πολυτιμοτέρων καὶ ἰσχυροτέρων ἐπιδράσεων πρὸς παραγωγὴν τῆς τόσον ἀναγκαίας ἀρμονίας καὶ εἰρήνης τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς»².

1. H. G. Link, The return to Religion, 1936 ἐν Γ. Σακελλαρίου, Ἡ θρησκευτικὴ πίστις καὶ ἡ σύγχρονος ψυχολογία, Θεσσαλονίκη 1937, σελ. 10 - 11.

2. Γ. Σακελλαρίου, Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου, Ἀθήναι 1939. ΧΚ, σελ. 138.

Καὶ ὁ ψυχολόγος καὶ νευρολόγος Lechler λέγει πλέον συγκεκριμένως : «Πῶς ὅμως μπορεῖς νὰ ἐλευθερωθῇς ἀπὸ τὴν ἀγωνία, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἐνοχλή τῆς ἁμαρτίας; Μόνον ὁ Ἰησοῦς μπορεῖ νὰ καθάρῃ τὴν συνείδησίν σου, γιατί Αὐτὸς ἀπέθανε γιὰ τὶς ἁμαρτίες σου. Γι' αὐτὸ μέσα στὴν ἀγωνία σου νὰ στραφῇς πρὸς Αὐτὸν καὶ μὲ μιὰ ἀληθινὴ μετάνοια κι' ἐξομολόγησι νὰ παρακαλέσῃς αὐτὸν γιὰ τὴν συγχώρησι κάθε ἁμαρτίας! Ἡ πίστις, ὅτι ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ἐξιλαστήρια θυσία τοῦ Χριστοῦ ἰσχύει καὶ γιὰ σένα, καὶ ἡ ἔμπρακτὴ μετάνοια γιὰ ὅλες τὶς ἁμαρτίες σου εἶναι ἡ προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐξάλειψι τῶν ἁμαρτιῶν σου καὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι ἀπ' τὴν ἀγωνία σου»¹.

5. Ἡ ὑγιὴς καὶ πεφωτισμένη συνείδησις.

Ἐκ τῶν λεχθέντων ἀποδεικνύεται, ὅτι πρέπει νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν μόρφωσιν ὑγιοῦς συνειδήσεως. Πρέπει αὕτη νὰ καλλιεργηθῇ τοιοῦτοτρόπως, ὥστε νὰ ἀντιτάσῃ πάντοτε τὸ «Ὁχι» εἰς τὸ ποικιλόμορφον κακὸν καὶ νὰ καταφάσκῃ πᾶν τὸ εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν. Δυστυχῶς ὑπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι μὲ ἐσκοτισμένην συνείδησιν, ἥτις ὁμοιάζει πρὸς κατεστραμμένην πυξίδα, ποὺ ἀδυνατεῖ νὰ δείξῃ τὸν ἀκριβῆ προσανατολισμόν. Ἄν ἔχῃ ἀξίαν διὰ τὸν θαλασσοπόρον ἢ μαγνητικὴ βελόνη, ἢ ἀξία αὕτη ἔγκειται εἰς τὴν σταθερότητά της. «Μπορεῖ τὸ καράβι νὰ θαλασσοδέρνη... Μὰ πάνω στὸ καράβι εἶναι ἡ μαγνητικὴ βελόνη, ποὺ στέκει πάνω ἀπὸ ἀνέμους κι' ἀπὸ ρεύματα κι' ἀπὸ κύματα μανιασμένα, δείχνοντας πάντα τὴν κατεύθυνσι, τὴν ἴδια πάντα κατεύθυνσι, ποὺ ἡ ἀξία της ἀκριβῶς αὕτη εἶναι, πῶς μένει ἡ ἴδια πάντα καὶ δὲν ἀλλάζει, οὔτε δευτερόλεπτον τῆς μοίρας ἀπὸ τὴν γραμμὴν της. Κι' ὅταν ὁ πλοίαρχος θελήσῃ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ καράβι, γιὰ νὰ βρῇ ἢ νὰ ξαναβρῇ τὸν δρόμο, δὲν θὰ ζητήσῃ βέβαια τὴν μαγνητικὴ βελόνη» ποὺ προσαρμόζεται «πρὸς τὴν πλώρη, μὰ ἴσα ἴσα θὰ ζητήσῃ τὴν μαγνητικὴ βελόνη, γιὰ νὰ προσαρμοσθῇ ἡ πλώρη τοῦ καραβιοῦ σ' αὐτήν. Φαντάζεσθε τὴν ἀπελπισία τοῦ ὠκεανοπόρου, ποὺ μέσα στὸν ζόφο τῆς νύκτας μὲ τὴν καταιγίδα βλέπει πῶς ἡ πυξίδα του...»

1. A. Lechler — Εὐ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25 - 26.

προσηρμόσθη «πρὸς τὴν πλῶρη τοῦ καραβιοῦ του καὶ πάει, ὅπου σέρνεται κι' αὐτή»¹. Καὶ εἰς τὸν θαλασσοπόρον τῆς ζωῆς ἡ συνείδησις, ἐὰν εἶναι κάτι, εἶναι ἡ πυξὶς ποὺ διατηρεῖ πάντοτε ἀκατάλυτον καὶ σταθεράν τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τὴν αἰωνιότητα, διὰ τὴν δεικνύει τὴν γραμμὴν, ἣτις ὑπερπηδᾷ τὰ κύματα καὶ τοὺς ἀνέμους, τὰ ρεύματα καὶ τὰς ταλαντεύσεις, τὰ πάθη καὶ τὴν ἀστάθειαν τῆς στιγμῆς. Ἄν ἡ συνείδησις δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, τότε νοσεῖ καὶ εἶναι ἐσκοτισμένη². Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν λειτουργεῖ καλῶς καὶ δὲν κρίνει ὀρθῶς περὶ τῶν πρακτέων καὶ τῶν φευκτέων. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον σκληρύνεται καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἠθικὴν πώρωσιν, ἣτις ἀμνηστεύει ἀκόμη καὶ τὸ ἔγκλημα. Διὰ τοὺς ἔχοντας τοιαύτην συνείδησιν γράφει ὁ Ἀπόστ. Παῦλος : «Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν» (Ἐφεσ. δ', 18).

Ἐκ τοῦ κινδύνου τοῦ σκοτισμοῦ τῆς συνειδήσεως προφυλάσσει μόνον τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ φωτισμένη χριστιανικὴ συνείδησις ὁμοιάζει πρὸς τὸ μικροσκόπιον, μετὰ τὸ ὅποιον βλέπομεν καθαρῶτα καὶ τὰ ἀδιόρατα εἰς τὸν γυμνὸν ὀφθαλμὸν μικρόβια. Ἐν τέλει ὁ ἀκτινολογικὸν μηχανισμὸς εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ Χριστιανοῦ. Εἰς πᾶσαν στιγμὴν διενεργεῖ τὴν πνευματικὴν τῆς ἀκτινοσκόπησιν. Ἰδανικὴν συνείδησιν ἔχει ὁ Χριστιανός, ποὺ τὴν φωτίζει καθημερινῶς μετὰ τοὺς πανισχύρους προβολεῖς τοῦ χριστιανικοῦ φωτός. Ἡ συνείδησις αὕτη ἀνακαλύπτει τὰ μεγάλα, τὰ φανερά, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ἐλαττώματα, ἐκεῖνα ποὺ ὑποβόσκουν εἰς τὸν ψυχικὸν κόσμον³.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ. Πρέπει νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν γαλήνην καὶ τὴν ὑγείαν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, ἣτις εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν.

1. Π. Μελίτη, Γιὰ ν' ἀνοίξῃ ὁ δρόμος, Ἀθήναι 1957, σελ. 27.

2. Πρβλ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 27 - 28.

3. ΕΚ, σελ. 195.

6. Πρακτική εφαρμογή.

Διηγοῦνται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦτο ἐτοιμοθάνατος, περι-
εκυκλώθη ὑπὸ φίλων του καὶ ἤκουεν ἐγκώμια διὰ τὰ ἀθάνατα
μνημεῖα, τὰ ὅποια ἀνήγειρεν. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Περικ-
λῆς δὲν ἤθελε νὰ ἀκούῃ ἐπαίνους διὰ τὸν Παρθενῶνα εἰς τὴν ἐπι-
θανάτιον κλίνην. Ἦθελε μᾶλλον νὰ ἀκούῃ, ὅτι δὲν ἠδίκησε κανένα
εἰς τὴν ζωὴν του. Ἦθελε δηλαδὴ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸν
μὲ ἥρεμον συνείδησιν. Εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν δὲν θὰ μᾶς ἀκολου-
θήσῃ οὔτε ὁ πλοῦτος, οὔτε ἡ δόξα. Συνήγορός μας ἐνώπιον τοῦ
θρόνου τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι μόνον ἡ καθαρὰ καὶ ἥρεμος συνείδησις¹.

Ἡ συμμόρφωσις τῆς ζωῆς μας λοιπὸν πρὸς τὴν ὑγιᾶ καὶ πε-
φωτισμένην συνείδησιν πρέπει νὰ εἶναι ἡ καθημερινὴ φροντίς μας.
Ὁ ποιητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Φρανσουὰ Κοππὲ εἰργάζετο εἰς μίαν
ἐφημερίδα τῶν Παρισίων καὶ ἐλάμβανε τὸν σημαντικὸν δι' ἐκείνην
τὴν ἐποχὴν μισθὸν τῶν 500 φράγκων. Ὄταν ἐγένετο συνειδητὸς
χριστιανός, ἐθεώρησε καλὸν νὰ διακόψῃ τὴν συνεργασίαν του μὲ
μίαν ἐφημερίδα, ἥτις δὲν εἶχε τὴν ἰδεολογίαν του. Μετέβη λοιπὸν
καὶ ἀνέφερεν εἰς τὴν διεύθυνσιν τὴν ἀπόφασίν του. «Σᾶς δίνω 25
χιλιάδες φράγκα τὸν χρόνον», τοῦ λέγει ὁ διευθυντής. Ὁ Φρανσουὰ
Κοππὲ ἀπήντησε μειδιῶν : «Δὲν πρόκειται γι' αὐτό, κύριε, σεῖς
πάντοτε ἦσαστε λεπτὸς καὶ γενναιόδωρος μαζί μου, ἀλλὰ ἡ ὑπό-
θεσίς μου εἶναι ζήτημα συνειδήσεως². Τὸ παρά-
δειγμα τοῦ Κοππὲ εἶναι ἀξιομίμητον.

Μορφή διδασκαλίας.

Ἡ μορφή διδασκαλίας δύναται νὰ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διαλογικὴ.
Ἀκροαματικὴ θὰ εἶναι μόνον εἰς τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια θέλομεν νὰ δημιουρ-
γήσωμεν βαθυτέραν ἐντύπωσιν, λόγου χάριν εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν.

Ἐποπτικὰ μέσα.

Εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωσθοῦν τεμὸχιά τινα ἐκ τῶν ἐν τῷ μαθήματι
μνημονευθέντων ἔργων τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Ἐπίσης ἐν τῷ Ἐνοριακῷ
Κέντρῳ Νεότητος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ θεατρικὸν ἔργον μὲ
περιεχόμενον σχετικῶς πρὸς τὰς ὑπ' ἀριθ. 4 - 6 παραγράφους.

1. Αὐτόθι, σελ. 198.

2. Ὑ. Δ η μ η τ ρ ί ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 655.